

“Je moet bereid zijn jezelf op scherp te zetten”; Leren door onderzoek in de academische school

Marco Snoek

Lector Leren & Innoveren, Hogeschool van Amsterdam

Erica Moens

Montessori College Oost, Amsterdam

Achtergrond

In 2006 is op initiatief van het ministerie van OCW gestart met dieptepilots rond het concept academische opleidingsschool. Deze academische opleidingsschool is gedefinieerd als ‘een school die de opleidingsfunctie combineert met een sterk op de praktijk gerichte onderzoeks- en innovatiecomponent’. De concrete operationalisering van het begrip academische opleidingsschool is daarbij nog opengelaten, waardoor scholen de vrijheid hadden om hier hun eigen invulling aan te geven. Omdat onderzoek voor de meeste scholen een nieuwe activiteit is, moesten scholen een antwoord vinden op vragen zoals:

- Welk doel heeft het onderzoek binnen de school?
- Wie voeren het onderzoek in school uit?
- Wat is de relatie tussen opleiden, onderzoek, innovatie en professionalisering?

Het antwoord op deze vragen hangen af van de doelstellingen die met onderzoek in de school beoogd worden. Wanneer onderzoek tot doel heeft om tot wetenschappelijk gefundeerde kennis over onderwijs- en leerprocessen te komen om zo tot onderwijsverbetering te komen die evidence-based is, dan ligt het voor de hand dat ervaren onderzoekers vanuit universiteiten en lectoraten een centrale rol spelen bij het onderzoek in de school. Wanneer het doel is om tot een versterking van lokale praktijkkennis te komen en een bijdrage te leveren aan professionalisering van leraren, dan zal de rol van leraren in het doen van onderzoek benadrukt worden (Broekkamp & van Hout-Wolters 2006).

Dit laatste heeft in Nederland in de afgelopen jaren veel aandacht gekregen. Verschillende auteurs benadrukken, in navolging van internationale literatuur, het belang dat leraren betrokken worden in het uitvoeren van praktijkonderzoek (Ponte 2002; Vrijnsen-de Corte, Den Brok, Kamp & Bergen 2009; Lunenberg, Ponte en van der Ven 2007). Dat betrokkenheid in onderzoek een bijdrage levert aan professionele ontwikkeling van leraren wordt bevestigd in het TALIS-onderzoek, waarin leraren uit 23 landen aangeven dat dit ervaren als één van de vormen van professionele ontwikkeling met de grootste impact (OECD 2009).

Ook in de praktijk is deze nadruk terug te vinden, getuige de keuze in veel academische opleidingsscholen om de nadruk te leggen op actieve betrokkenheid van leraren, de versterking van onderzoeklijnen binnen het curriculum van de bachelor lerarenopleidingen, het aantal workshops en presentaties rond onderzoek door (aankomende) leraren op onderwijsconferenties, het groeiend aantal masteropleidingen voor leraren en de vele Nederlandstalige boeken over het doen van onderzoek in de school die in de afgelopen drie jaar zijn verschenen.

Dat roept enerzijds de vraag op hoe realistisch het is om de beroepsidentiteit van de leraar uit te breiden met het begrip ‘de leraar als onderzoeker’ en anderzijds of de ervaringen die in de academische opleidingsscholen zijn opgedaan met onderzoek door leraren daarwerkelijk hebben geleid tot versterking en explicitering van praktijkkennis binnen de school en tot professionalisering van leraren.

In dit paper wordt ingegaan op de laatste vraag: *Welke bijdrage levert het doen van onderzoek aan het leren van leraren en schoolorganisatie?* Context voor het beantwoorden van deze vraag is de dieptepilot De Academische Opleidingsschool Amsterdam van de Open Schoolgemeenschap Bijlmer (OSB) en de Montessori Scholengroep Amsterdam MSA (met als participerende scholen het Montessori College Oost MCO en het Montessori Lyceum Amsterdam MLA).

Eén van de onderliggende visies van deze dieptepilot was het idee “*dat ieder die leert in onze organisaties - van leerling, tot docent in opleiding tot de zich professionaliserende docent en de schoolleider, leert door onderwijs, door te ontwikkelen, en door (daarnaar) onderzoek te doen.*”

Binnen de scholen hebben enkele docenten ongeveer een dag in de week ruimte gekregen om onderzoek te doen rond onderzoeksvragen die een praktijkrelevantie hadden voor de school. Deze onderzoeksdocenten werden begeleid door onderzoekers van het ILO (zie: Janssen, Vernout, Rubinstein, Van Helvoort & Out 2010). Vanuit het lectoraat Leren & Innoveren van de HvA is binnen dit kader onderzoek gedaan naar de bijdrage van het doen van onderzoek aan het leren binnen de school.

Onderzoeksopzet

Bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag *Welke bijdrage levert het doen van onderzoek aan het leren van leraren en schoolorganisatie?* is een onderscheid gemaakt tussen het leren van individuen, het leren van teams en het leren van de organisatie (Teurligs & Vermeulen, 2004).

Bij de operationalisering is gekozen voor een focus op de onderzoeksdocenten:

- wat leren zij van het doen van onderzoek,
- wat en hoe leren zij als team, en
- welke bijdrage leveren zij in hun ogen aan het leren van de school als geheel?

Het leren van individuen kan in principe vertaald worden in een toename van de bekwaamheid van de onderzoeksdocent, wat zijn uitwerking kan hebben op verschillende niveau's: kennis, vaardigheden, attitudes, betrokkenheid en identiteit.

Daarnaast kan het individuele leren gefocust zijn op het grip krijgen op de rol van onderzoeksdocent en het proces van onderzoeken, of op het onderwerp van het onderzoek zelf.

Bij het leren van teams is gekeken naar de mate waarin binnen het team van onderzoeksdocenten de deelnemers het gevoel hebben gedeelde kennis en inzichten ontwikkeld te hebben.

Bij het leren van de organisatie is vooral gekeken naar de wisselwerking tussen en uitwisseling met schoolleiding, teams binnen de school (deelschoolteams of secties), studenten en opleidingsinstituten.

Daarnaast is ook aandacht besteed aan stimulerende en belemmerende factoren in de structuur en de cultuur van de school.

Deze vragen zijn beantwoord door middel van een kwalitatief onderzoek naar percepties van de onderzoeksdocenten aan de hand van semi-gestructureerde groepsinterviews met 11 onderzoeksdocenten uit de drie betrokken scholen, aangevuld met andere bronnen: inhoudsanalyses van kerndocumenten, participerende observatie en verslagen van overleggen van onderzoeksdocenten. De keuze voor een kwalitatief onderzoek naar de percepties van de onderzoeksdocenten gaf enerzijds een beperking omdat er geen formele meting van feitelijke leerwinst plaats vond en ook percepties van andere stakeholders zoals de schoolleiding niet meegenomen zijn, anderzijds bood het de mogelijkheid om de door de docenten ervaren opbrengsten in beeld te brengen, waarbij de stem van de onderzoeksdocenten zelf centraal stond.

Op deze wijze is ongeveer driekwart van de onderzoeksdocenten in de dieptepilot geïnterviewd. De geïnterviewde onderzoeksdocenten interviews zijn uitgeschreven en gelabeld op basis van de onderzoeksvragen. Het onderzoek betrof de periode september 2006 – april 2008¹.

Resultaten

Ten aanzien van het individuele leren valt op dat de onderzoeksdocenten niet alleen aangeven veel geleerd te hebben over de inhoud van het onderwerp dat ze onderzoeken, maar ook over het doen van onderzoek. De meeste (onderzoeks)docenten hebben weinig tot geen (recente) ervaring met het doen van (onderwijs)onderzoek. De onderzoeksdocenten gaven aan meer zicht gekregen te hebben in de complexiteit van onderzoek en kunnen na afloop een beredeneerder inschatting maken ten aanzien van hun onderzoekscompetentie. Gevolg is wel dat de meeste onderzoeksdocenten zich (bewuster) incompetent voelen in het begeleiden van studenten bij onderzoek. Wat nog het meeste opvalt is dat de onderzoeksdocenten ook een realistischer beeld en meer begrip voor collega-docenten, schoolleiding en zichzelf hebben gekregen, doordat ze meer kennis en overzicht over de hele school en de rol van het management hebben gekregen. De onderzoeksdocenten geven daarnaast aan dat zij:

---

¹ Het onderzoek is uitgebreider beschreven in een artikel dat beschikbaar is op de website van het lectoraat Leren & Innoveren van de HvA:
<http://www.kenniscentrumonderwijsopvoeding.hva.nl/content/kenniscentrum/lereneninnoveren/documenten/Artikel-Erica-Marco-def.doc>

- meer belangstelling voor onderzoek hebben gekregen omdat zij de bruikbaarheid van onderzoek zijn gaan zien, onder andere om dingen boven tafel te krijgen en bespreekbaar te maken;
- sterker beseffen dat er aan veel thema's meer kanten zitten dan van tevoren gedacht;
- met meer professionele distantie en vanuit een ander perspectief zowel naar leerlingen als naar collega's en de schoolorganisatie kunnen kijken.

Ten aanzien van het leren van het team van onderzoeksdocenten geven de onderzoeksdocenten aan dat ze geleerd hebben op een andere manier samen te werken en gebruik te maken van de kwaliteiten in het team. Daarnaast geven ze aan dat ze als team functioneren en onderling hebben gefunctioneerd als klankbord en steun. Daardoor werden inhoud van de onderzoeken onderdeel van gedeelde kennis.

Ten aanzien van de bijdrage van de onderzoeksdocenten aan het leren van de school blijken de percepties van docenten te verschillen: vooral op die scholen waar de schoolleiding zich committeerde aan de onderzoeken en onderzoeksdocenten als groep een rol hebben gekregen bij de invulling van studiedagen, geven onderzoeksdocenten aan dat zij naar hun overtuiging een bijdrage hebben geleverd aan schoolontwikkeling.

Conclusie

Binnen de context van de Academische Opleidingsschool Amsterdam kan geconcludeerd worden dat in de ogen van de onderzoeksdocenten hun betrokkenheid bij het doen van onderzoek daadwerkelijk heeft geleid tot professionalisering op verschillende niveau's, waarbij opvalt dat er niet alleen sprake is van leren rond het inhoudelijk thema van onderzoek, maar dat er ook leereffecten zijn met betrekking tot professionele distantie, zicht op schoolvisie, zicht op schoolorganisatie, inzicht in onderzoek doen, begrip voor collega's, inzicht in eigen passies en mogelijkheden. In die zin heeft het onderzoek binnen de Academische Opleidingsschool Amsterdam geleid tot een professionelere houding van docenten en tot bruggen in de wij-zij verhoudingen binnen de school. Duidelijk is dat een dergelijk leerproces wel investering vraagt. Alle onderzoeksdocenten waren ongeveer een dag in de week vrijgeroosterd voor het doen van onderzoek. Dit

geeft aan dat onderzoek niet iets is wat een docent er zomaar bij kan doen. Hoewel de tijdsinvestering groot lijkt, is er een vergelijking te trekken met een masteropleiding die ook een tijdsinvestering van ongeveer een dag in de week kost en vergelijkbare leerresultaten oplevert.

De interviews leveren ook handvatten op ten aanzien van de cultuur en structuur binnen school die van belang zijn om de leereffecten van onderzoek door docenten op schoolniveau te optimaliseren:

- Teamleren komt vooral tot stand in een constructie waarbij door een klein groepje docenten wordt samengewerkt aan hetzelfde onderzoek, waarbij iedereen ongeveer evenveel uren heeft en waarbij er geen scheiding is tussen onderzoeksdocent en ontwerpdocent.
- Commitment vanuit de schoolleiding is essentieel. Onderzoeksdocenten willen niet een persoonlijke hobby beoefenen, maar een bijdrage leveren aan schoolontwikkeling. Onderzoeksdocenten moeten daarvoor een duidelijke positie en status krijgen binnen de school.
- Onderzoek vraagt wel begrip voor een andere dynamiek dan het reguliere ontwikkelproces op scholen dat vaak een kort ad hoc karakter heeft.
- Wanneer de groep onderzoeksdocenten ook als groep door de schoolleiding wordt aangesproken om mee te denken over innovatie en interne scholing, versterkt dit teamvorming.
- Het doen van onderzoek levert iets op voor de school als dat ook echt gebruikt wordt binnen de school (bijv. in teamvergaderingen en studiedagen) om het gesprek aan te gaan over de inhoud.

De door de scholen beoogde verbinding van professionalisering, onderwijs(innovatie) en (school)ontwikkeling door middel van onderzoek kan hierdoor versterkt worden.

Literatuur:

Broekkamp, Hein & van Hout-Wolters, Bernadette (2006). *De kloof tussen onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk. Een overzichtsstudie van problemen, oorzaken en oplossingen*. Vossiuspers UvA, Amsterdam

Janssen, T.; Vernout, H.; Rubinstein, M.; Van Helvoort, J. & Out, N. (2010). *Academisch werk in uitvoering. Opleiden, onderzoek en onderwijs in de Academische Opleidingsschool Amsterdam*. Vossiuspers UvA, Amsterdam

Lunenburg, M., Ponte, P., & Van de Ven, P.-H. (2007). Why shouldn't teachers and teacher educators conduct research on their own practice? An Epistemological Exploration. *European Educational Research Journal* 6(1), 13 – 24.

OECD (2009). *Creating effective teaching and learning environments. First Results from TALIS*. OECD, Parijs.

Ponte, P. (2002). *Actie-onderzoek door docenten: Uitvoeringen begeleiding in theorie en praktijk*. Garant, Apeldoorn.

Teulings, C & Vermeulen, M. (2004). *Leren in veranderende schoolorganisaties*. Kluwer, Alphen aan de Rijn.

Vrijnsen-de Corte, M.; Den Brok, P.; Kamp, M. & Bergen, T. (2009). De academische opleidingsschool als context voor de professionele ontwikkeling van leraren. In: Bergen, T.; Melief, K.; Beijaard, D.; Buitink, J.; Meijer, P. & Van Veen, K (red). *Perspectieven op samen leraren opleiden*. Garant/VELON/SRLo, Apeldoorn.